

Ивана Манић

УДК 37.017: 316.356.2

Висока школа
струковних студија за васпитаче
Крушевац

Прегледни научни рад

ОБРАЗОВАЊЕ И ПОРОДИЧНЕ ВРЕДНОСТИ МЛАДИХ У СРБИЈИ

Сажетак: Рад се бави анализом резултата до којих су дошла истраживања породичних вредности младих у Србији спроведена у периоду 2005–2015. Полазна претпоставка рада је била да неки друштвени трендови и фактори имају значајан утицај на породичне вредности, то јест на вредновање одређених модела породице, унутарпородичних односа, поделе рада унутар породице и других елемената породичне структуре и динамике. Анализа резултата поменутих истраживања је показала да обележја попут образовања, брачног статуса и пола младих утичу на породичне вредности младих. Као допуна анализи, спроведени су фокус групни интервјуи са циљем провере налаза, односно објашњења и разумевања уочених фактора и трендова. У раду је представљена компарација налаза квантитативних истраживања и фокус групног интервјуа у вези образовања младих и његовог утицаја на породичне вредности.

Кључне речи: образовање, породичне вредности, млади, Србија.

Увод

У раду се разматра повезаност образовања и породичних вредности младих у Србији на почетку 21. века. Процес испољавања породичних вредности је праћен у десетогодишњем периоду (2005–2015) кроз мета-анализу података емпиријских истраживања рађених у овом периоду.²¹

²¹ База података *Светског истраживања вредности* спроведеног у Србији 2005. године (узорак је укључио 287 младих старости 18–28 година); база података *Европског истраживања вредности* спроведеног у Србији 2008. године (узорак је укључио 293 младих старости 18–28 година); база података истраживања студентске популације под називом *Културна оријентација актера/ студентата*,

Подаци до којих се дошло мета-анализом доступних база података показали су да следећи фактори утичу на породичне вредности младих: образовање, брачни статус и пол младих. Највећа статистички значајна корелација је установљена у случају образовања младих и породичних вредности, то јест вредновања одређених модела породице, унутарпородичних односа, поделе рада унутар породице и других елемената породичне структуре и динамике. У наставку рада ближе ће бити размотрена поменута повезаност.

Теоријско-методолошки оквир

Према теорији друге демографске транзиције,²² постиндустријски развој економије, пораст значаја образовања (посебно виших нивоа образовања женског становништва), раст економске активности жена и висок ниво урбанизације представљају значајне факторе који су довели, поред многих других до промена у сфери породице и брака: пад популарности брака, пораст броја развода бракова и ванбрачних кохабитација, као и једнородитељских породица и ванбрачних рађања (Петровић 2011: 54). Међутим, оно што је карактеристично за Западну Европу, није карактеристично и за Србију у којој се ове промене дешавају веома споро, у условима дубоке, дуготрајне друштвене кризе. Данашње генерације младих се јако разликују од генерација њихових родитеља јер одрастају у неизвесној свакодневици и пролонгираној друштвеној кризи, неповољном материјалном положају, принуђени да се сналазе уз подршку неформалних мрежа (родитеља и пријатеља) које им омогућавају финансијске и стамбене ресурсе. Ресурси породице порекла условљавају друштвено-економски положај младих као и њихове могућности за стицање образовања и положај на тржишту рада. Може се рећи да их одликује изражена финансијска несамосталност и изложеност материјалној депривацији (Томановић 2015: 111).

међуетнички односи, национални идентитет и култура мира на Балкану спроведеног 2012. године у Нишу (узорак је укључио 880 младих старости 18–22 године); база података истраживања под називом *Однос према социо-економским променама у друштвима западног Балкана* спроведеног 2013. године у Србији (узорак је укључио 402 младих старости 18–33 година); база података истраживања под називом *Млади у Србији 2015. Стања, опажања, веровања и надања* спроведеног 2015. године (узорак је укључио 1186 младих старости 15–29 година).

²² Процес који је захватио земље Западне Европе од шездесетих и седамдесетих година 20. века

Објективна ситуација у којој млади у Србији данас живе утиче и на њихове вредности. Млади у Србији су одређени вредностима будућности, то јест, вредностима у настајању које носе друштвене промене, али су одређени и вредностима прошлости које су доминантне у једном друштву и омогућавају стабилност (Милић 2010; Гавриловић, Захаријевски 2012; Гавриловић, Захаријевски 2013). Углавном се констатује да су млади "загубљени у транзицији", без јасних циљева и идеала, без перспективе и да су подложни кризи вредности (Михаиловић 2004).

У породичном домену, они следе неке глобалне трендове као што је одлагање заснивања породице у касне двадесете и ране тридесете (посебно код високообразованих младих), а потом и неке трендове који су карактеристични за балканске земље, као што је велика зависност од родитељских ресурса и неформалне подршке (Томановић 2012а: 127). Као носиоци промена у партнерском понашању помињу се млади, урбани, високообразовани мушкарци и жене (неконвенционална интелигенција), потомство из урбаних породица некадашње среде класе (Бобић 2004: 395). Марина Благојевић их назива "добитници и добитнице транзиције" (високообразовани, урбани, млађи, прилагодљивији, технолошки писменији) јер они више инклинирају савременом моделу родних односа који подразумева већи степен егалитарности, већу флексибилност родних улога и експериментисање са различитим сексуалним и породичним односима, па и идентитетима. Са друге стране, она помиње и "губитнике и губитнице транзиције" који се окрећу, нужно, "економији преживљавања", ретрадиционализацији, репатријархализацији (више на идеолошком нивоу и на нивоу ставова него у пракси), конзервацији ресурса, "укотвљавању" у локалне и родбинске везе. Она закључује да се са растом образовања шири егалитарни модел (Благојевић 2013: 94). Будон такође истиче да најмлађе и најобразованије одликују модерне вредности оличене у виду трагања за индивидуалном аутономијом (Будон 2005: 71). Дакле, образовање представља значајан фактор који утиче на оријентацију (посматрања, ставови, аспирације и планови) младих и њихову акцију – активности и стратегије у различитим областима живота: рад, породица, слободно време, политичко и грађанско учешће (Томановић и сар. 2015: 25).

И друга истраживања су показала да степен образовања испитаника значајно утиче на схватање вредносног породичног обрасца. Уочава се тенденција да се постотак испитаника који прихватају тврдње које репрезентују либерални вредносни образац увећава са повећањем степена образовања, односно да се у групама са већим степеном стеченог образовања смањује постотак оних који прихватају тврдње које репрезентују традиционално-патријархални модел породичних односа (Стјефановић–Захаријевски, Петровић 2014: 80). И Анђелка Милић је у свом истражива-

њу²³ дошла до података да 66% испитаника са ниским образовањем има традиционалније ставове и да ниједан испитаник не испољава модерни став, док међу испитаницима са високим образовањем умерено традиционалних има 31%, а са тврдим традиционалним ставом само 1,4%. Са друге стране, међу испитаницима са модерним ставовима нема више од 7% са ниским образовањем, али зато има преко 90% са високим образовањем. Она закључује да је очито да је вредносна оријентација снажно повезана са образовањем (Милић 2010: 251).

Налази ових истраживања су представљали основу за овај рад и анализу корелације образовања и породичних вредности младих.

Што се методологије рада тиче, коришћена је комбинована метода (mixed metod) која је омогућила да се комбиновањем квантитативних и квалитативних метода превазиђу недостатаци примене само једне врсте метода. Најпре је спроведено "истраживање на истраживањима", односно мета-анализа доступних база података истраживања спроведених у периоду 2005–2015. којом су уочени извесни индикатори, фактори и трендови. Серијом статистичких тестова²⁴ и других специфичних провера установљене су корелације међу посматраним индикаторима, а онда се приступило провери налаза преко фокус групних интервјуа. Примена квалитативне методе је имала задатак да се уочени трендови објасне.

Налази квантитативних истраживања спроведених у периоду 2005–2015.

Истраживање из 2005. године показало је да су се главне разлике између младих људи који су завршили основну школу и младих који су завршили факултет претежно огледале у опстајању традиционалних схватања код младих са завршеном основном школом по питању тога да су мушкарци јачи пол и да они имају биолошку предиспозицију да буду доминантни у односу на жене. Они су сматрали да су мушкарци по природи јачи и снажнији као и да је оправдано да своју снагу исказују на слабијем полу. Сходно томе, ови млади су делимично оправдавали и насиље над женама јер су подржавали тврдњу "Оправдано је да муж бије жену" (корелација 0,687; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 124,560).

²³ У наведеном истраживању се под ниским образовањем подразумева да млади имају завршену основну школу, а под високим образовањем се подразумева да млади имају завршен факултет.

²⁴ Програм SPSS је омогућио примену стандарних мера фреквенције, дескрипције и укрштања варијабли, провере статистичке значајности и хи квадрат теста, нелинеарне анализе и композитних скорова варијабли.

Сматрали су да су мушкарци “бољи од жена” те да они могу боље да обављају неке функције у сфери политике, економије и образовања. Слагали су се са тврдњом “Мушкарци су бољи пословни руководиоци од жена” (корелација 0,444; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 54,133), са тврдњом “Када има мало могућности за добијање посла, мушкарци би морали да имају предност приликом запошљавања у односу на жене” (корелација 0,433; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 53,105), као и са тврдњом “Универзитетско образовање је битније за момка, него за девојку” (корелација 0,421; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 49,537). У случају ових тврдњи корелација је била високог и средњег интензитета што значи да је установљена значајна повезаност између образовања младих и испољавања њихових породичних вредности. Може се рећи да је опредељење за породичне вредности имало неке везе са стеченим степеном образовања младих, односно, да су млади нижег степена образовања више тежили традиционалним породичним вредностима, за разлику од младих вишег степена образовања који су тежили модерним породичним вредностима.

Слични резултати су установљени и у истраживању из 2008. године где је поново било приметно неслагање између младих са завршеном основном школом и младих са завршеним факултетом по питању односа између полова. Факултетски образовани млади су сматрали да би мушкарци требало да буду равноправни са женама када се радило о обавезама око куће и деце и да би они требало да преузму одговорност исто као и жене (корелација 0,629; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 115,902). Међутим, млади са завршеном основном школом се са овим нису слагали и сматрали су да би цео терет обавеза требало да сносе жене, али да су нужно потребна оба родитеља да би дете имало срећно детињство. (корелација 0,464; статистичка значајност 0,03; χ^2 тест 63,134). Из налаза се види да је поново установљена корелација високог и средњег интензитета одакле следи оцена да је повезаност образовања и испољавања породичних вредности младих веома значајна. Не може се “ставити знак једнакости” и рећи да ће неко, ако има нижи степен образовања, нужно испољавати традиционалне породичне вредности (и супротно), али нека повезаност дефинитивно постоји.

Истраживање из 2012. године није показало статистички значајне разлике зависно од образовања испитаника, док се у истраживању из 2013. године показало да разлике постоје између младих са завршеном основном школом и младих са завршеним факултетом по питању оправдања хомосексуалности. Установљено је да факултетски образовани млади показују толеранцију према особама хомосексуалне оријентације док млади са завршеном основном школом не оправдавају хомосексуалност (корелација 0,632; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 160,631). И у овом случају је установљена корелација високог интензитета што иде у при-

лог тези да постоји значајна повезаност образовања младих и њиховог опредељења за породичне вредности којима ће тежити.

Исто се поновило и у резултатима истраживања из 2015. године јер се показало да млади са завршеном основном школом у већини доживљавају хомосексуалце и лезбејке као потпуно неприхватљиве док одређени проценат младих са завршеним факултетом нема ништа против њих (корелација 0,269; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 81,157). Такође, на питање “Како бисте реаговали да се у ваш комшилук досели хомосексуални пар” већина младих са завршеном основном школом изјављује да би се осећала лоше и веома лоше, док одређени проценат младих са завршеним факултетом показује незаинтересованост (корелација 0,219; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 54,910). Поред тога што млади са завршеном основном школом нису оправдавали хомосексуалност, ово истраживање је показало да они генерално не оправдавају ни абортус. Установљено је да сматрају да би абортус требало да буде законом забрањен осим у случајевима када је то медицински оправдано. За разлику од њих, млади са завршеним факултетом сматрају да абортус треба да буде легалан (корелација 0,215; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 51,396). У случају овог истраживања, показало се да је, кад је реч о ставовима према хомосексуалности и абортусу установљена корелација ниског интензитета. То сведочи о томе да повезаност постоји, али да је она незнатна, то јест да образовање младих корелира са њиховим испољавањем породичних вредности, али да се то дешава на врло ниском нивоу. Дакле, показало се да факултетски образовани млади оправдавају хомосексуалност и абортус, али то не значи да се неће јавити и они млади са завршеним факултетом који ће бити против абортуса и хомосексуалности.

Овим истраживањем су установљене и разлике у ставовима младих према годинама за ступање у брак зависно од образовања. Показало се да млади са завршеном основном школом претежно сматрају да су оптималне године за жену да ступи у брак двадесет и пет година, док за мушкарца тридесете представљају горњу границу (корелација 0,367; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 153,054). За разлику од њих, факултетски образовани млади су сматрали да су за жену најбоље године за склапање брака тридесете док мушкарцима одговарају и године након тридесете. (корелација 0,43; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 210,968). Установљена корелација је била на средњем и ниском нивоу што значи да повезаност образовања и испољавања породичних вредности постоји, али да није великог интензитета. У овом случају, може се рећи да неће сви факултетски образовани млади сматрати да су касније године боље за ступање у брак већ ће бити и оних који ће сматрати супротно.

На крају, разлике између младих са завршеном основном школом и младих са завршеним факултетом су се показале и по питању њиховог

виђења брака, ванбрачне заједнице и невиности пре брака. На питање “Која је главна предност брака у односу на ванбрачну заједницу” највећи број младих са завршеном основном школом је сматрао да брак обезбеђује већу одговорност између партнера док су млади са завршеним факултетом сматрали да нема предности и нема разлике између брачне и ванбрачне заједнице (корелација 0,210; статистичка значајност 0,02; χ^2 тест 49,723). Међутим, када се радило о питању “Која је главна предност ванбрачне заједнице у односу на брак”, највећи број младих са завршеном основном школом је сматрао да нема предности и нема разлике, али су помињали и већу независност партнера. За разлику од њих, млади са завршеним факултетом су истицали, поред тога да нема разлике, и лакше окончање везе између партнера (корелација 0,217; статистичка значајност 0,03; χ^2 тест 53,039). На основу овога, можемо да закључимо да су млади са завршеном основном школом више ценили брак јер су сматрали да обезбеђује већу одговорност између партнера и да за њих ванбрачна заједница нема предност у односу на брак. У вези са овим, показало се да млади показују различите ставове према невиности пре брака. Предбрачна невиност је углавном неважна и потпуно неважна за младе, али ако сагледамо одговоре младих којима је она битна, видимо да ту доминирају млади са завршеном основном школом док факултетски образовани млади претежно показују да им је то потпуно неважно у животу (корелација 0,238; статистичка значајност 0,01; χ^2 тест 64,338). Међутим, као што видимо, у сва три случаја установљена је корелација ниског интензитета између образовања младих и породичних вредности које испољавају. Повезаност дефинитивно постоји и огледа се у томе што неки млади са завршеном основном школом више цене институцију брака и невиност пре брака, али то наравно није случај за све младе нижег степена образовања.

Налази квантитативних истраживања показују да је установљена дистинкција између младих који имају завршену основну школу и младих који имају завршен факултет у начину вредновања породичних облика и односа, као и самог положаја мушкараца и жена у породици и друштву, њихових родних улога и ставова према родитељству. Док факултетски образовани млади строго не оправдавају насиље у породици (да муж бије жену), предрасуде да су “мушкарци природно бољи од жена” (мушкарци су бољи бизнисмени од жена, универзитетско образовање је битније за мушкараца него за жену, мушкарци треба да имају предност при запошљавању у односу на жене), може се рећи да млади са заврше-

ном основном школом другачије гледају на ствари, не у смислу оправдавања већ својеврсне неодлучности коју исказују у погледу ових ставова. Они своју неодлучност (али и јасно изражено неоправдавање) показују и по питању особа другачије сексуалне оријентације где остају при залагању да је једино доминантна хетеросексуална оријентација нормална и да све што одступа од тога није нормално те је самим тим неприхватљиво. За разлику од њих, млади са завршеним факултетом показују изразито либералан став према особама другачије сексуалне оријентације. Такође, факултетски образовани млади су либерални и по питању алтернативних породичних и брачних облика, сматрајући да нема никакве разлике између брачне и ванбрачне заједнице, за разлику од младих са завршеном основном школом који остају при традиционално прихваћеном брачном облику који пружа већу стабилност, сигурност и одговорност између партнера, али и већу одговорност према деци. С тим у вези, млади са завршеном основном школом још увек вреднују традиционалну породицу са оба родитеља као врло битну за одрастање детета, сматрају да жене и мушкарци треба у ранијим годинама да ступају у брак (жене до двадесет и пете а мушкарци до тридесете), да је девичанство још увек битно за избор брачног партнера и да абортус треба да буде законом забрањен (осим у случајевима када је то медицински оправдано). За разлику од њих, млади са завршеним факултетом сматрају да је облик традиционалне породице са оба родитеља одавно превазиђен и да апсолутно није нужан за срећно одрастање детета, индивидуално је и од много фактора зависи да ли ће дете имати срећно детињство са једним или оба родитеља. Они више истичу равноправност мушкараца и жена те сматрају да би мушкарци требало да имају исту одговорност према кући и деци као и жене, а да су најбоље године за ступање у брак и мушкараца и жена после тридесете године, након завршеног факултета, пронађеног запослења и финансијског осамостаљења. Такође, имају сасвим другачије ставове и у погледу вредновања девичанства у 21. веку, сматрајући да је то апсолутно застарело и превазиђено, као и по питању оправдања абортуса за који истичу да би требало да буде самостална одлука жене, оправдана у свим случајевима.

За проверу ових налаза формирана је фокус група од девет учесника од којих је троје имало завршену основну школу, троје је имало завршену средњу школу и троје је имало завршен факултет.²⁵ Старост учесника је била од 18 до 28 година. У групи је било пет мушкараца

²⁵ Квантитативна истраживања су показала да разлике углавном постоје између младих са завршеном основном школом и младих са завршеним факултетом, али су у обзир узети и млади са завршеном средњом школом како би се проверили и њихови ставови по питању породичних вредности.

(тројица су имала завршену средњу школу, а двојица завршен факултет) и четири жене (три су имале завршену средњу школу, а једна је имала завршен факултет).

Налази фокус групног интервјуа

Фокус групни интервју је одабран као адекватан метод за прикупљање података од стране учесника подстакнутих на разговор о својим ставовима и вредностима. Циљ је био да они спонтано и искрено, кроз неформални разговор, изразе своја мишљења о породичним вредностима. На тај начин, установљени фактори и трендови (из квантитативних истраживања) могли би да се или потврде или одбаце. Наравно, група од деветоро испитаника је свакако недовољна за било каква закључивања и шире генерализације, али ће добијени налази ипак послужити за нека даља истраживања.

Полазећи од сазнања квантитативних истраживања, учесницима фокус групе су као теме за разговор најпре представљене тврдње код којих је установљена највећа статистички значајна корелација, односно где се показало да постоји повезаност високог интензитета између образовања младих и њихових породичних вредности. Циљ је био да се види да ли ће се и код учесника фокус група показати висока корелација по питању поменутих тврдњи.

У истраживању из 2005. године се показала највећа статистички значајна корелација између образовања младих и одговора на питање "Да ли је оправдано да мушкарац бије своју жену". Млади учесници фокус група нису подржали налазе квантитативних истраживања, односно није се показала разлика у испољавању вредности између младих са завршеним факултетом и младих са завршеном основном школом. Факултетски образовани млади су истицали да:

"Нико нема право никога да бије и да се не оправдава насиље ни у ком случају (евентуално у случају самоодбране – ако жена крене прва да физички малтретира мушкараца)".

(мушкарац, 30 година, факултет, град)

Млади са завршеном средњом школом такође нису оправдавали насиље што се види из исказа једног од учесника:

"Прави мушкарац никад, али никад, не би требало да крене да дигне руку на било шта што је слабије од њега у том тренутку".

(мушкарац, 28 година, средња школа, село)

Међутим, један учесник са завршеном основном школом је остао недоступан за коментар, изражавајући неодлучност док се друго двоје генерално слагало са твдњом да насиље није оправдано.

Дакле, за разлику од установљене високе повезаности између степена образовања младих и њихових породичних вредности до којих се дошло квантитативним истраживањима, фокус групни интервју није потврдио повезаност. Сви млади су констатовали да насиље није оправдано. Једини случај где би се могло навестити да постоји повезаност јесте то што је један учесник фокус групе са завршеном основном школом остао уздржан за коментар по питању насиља над женама.

Следећа тема о којој су се млади у фокус групи изјашњавали тицала се тврдњи код којих се у истраживању из 2005. године такође показала статистички значајна повезаност са образовањем испитаника: “Мушкарци су бољи пословни руководиоци од жена”, “Када има мало могућности за добијање посла, мушкарци би морали да имају предност приликом запошљавања у односу на жене” и “Универзитетско образовање је битније за момка, него за девојку”. Код свих ових тврдњи установљено је да се млади са завршеним факултетом не слажу са њима док се млади са завршеном основном школом слажу или су неодлучни. Групни интервју је показао донекле сличне налазе: млади са завршеним факултетом су снажно негодовали, истичући да су ово банална схватања и да има толико бољих жена предузетника и функционера од мушкараца (нпр. Милка Форцан, Ангела Меркел и друге). Ово се види из одговора једне учеснице интервјуа:

“Кроз историју па до данас жене нису биле ни на каквој функцији већ су биле само домаћице и сада долазимо у ситуацију да жене желе да буду еманципованије, траже равноправност и улазе у те предузетничке воде. Поставља се питање да ли су боље у томе или нису, а оне су вероватно у истој мери онакве као и мушкарци у том послу, неке су добре, неке су лоше, што се пола тиче, ту нема никакве разлике”.

(жена, 28 година, факултет, град)

Учесници групног интервјуа са завршеном средњом школом такође се нису слагали са овим тврдњама, а један учесник је строго подржавао чињеницу да су жене равноправне са мушкарцима:

“Мушкарци нису бољи бизнисмени, жене избијају у први план, први пут у савременој историји да жене долазе до изражаја и користе се свим дозвољеним и недозвољеним средствима, али циљ оправдава средство и жене полако али сигурно освајају просторе и истискују мушкарце зато што могу да манипулишу њима, користе ресурсе мушкараца док сами мушкарци много теже долазе до тих ресурса, богатства и позиција”.

(мушкарац, 28 година, средња школа, село)

Што се тиче учесника са завршеном основном школом, они су генерално изразили неслагање са овим тврдњама, сматрајући да подједнако и жене и мушкарци могу да буду добри предузетници, да је све индивидуално. Међутим, занимљиво је да једна учесница ставља нагласак на фигуру вође у чијој улози се боље сналази мушкарац:

“Можда мушкарци делују сигурније на месту неког вође, али ипак ту треба да постоји равноправност јер и жена може да буде боља од неког мушкараца”.

(жена, 18 година, основна школа, град)

Ово сведочи о томе колико су традиционални односи надређености и привилегованости мушкараца обликовали свест жена да оне још увек пропитују могућност да преузму неке водеће државне функције. Иако се ова учесница генерално залаже за равноправност жена и мушкараца, она делимично остаје при мишљењу да можда ипак мушкарцима више лежи улога вође јер показују већу сигурност него жене. Посебно је важно запознати да је ово исказ учеснице која има завршену основну школу што иде у прилог тези да је образовање младих у некој вези са испољавањем породичних вредности. Поређења ради, учесница која има завршен факултет је изразила потпуно супротан став.

У истраживању из 2008. године се показало да постоји статистички значајна повезаност између степена образовања испитаника и сагласности са тврдњама “Мушкарци треба да имају исту одговорност према кући и деци као и жене” и “Детету је потребан дом са оба родитеља да би срећно одрасло”. Налази показују да већина факултетски образованих младих подржава прву тврдњу док је у случају друге тврдње забележен већи број младих са завршеном основном школом који је подржавају. Што се учесника фокус групе тиче, учесници са завршеним факултетом су генерално заиста подржали прву тврдњу с тим што исказ једне учеснице са завршеним факултетом рефлектује амбиваленцију према равноправности полова:

“Постоје неке ствари које треба жена да ради, а постоје неке које треба мушкарац. Заправо, није то нека јасна граница, наравно да мушкарац треба да увек ускочи да помогне жени и жена мушкарцу, али просто сматрам да жена боље ради неке ствари као што исто мушкарац ради боље неке друге ствари, ако неком боље иде нешто зашто да тај неко не ради то. Мушкарци су физички јачи и наравно да они треба да раде неке послове у кући који су физички захтевнији док се жене ето можда боље сналазе у кухињи. Наравно да ће мушкарац да ускочи ако жена не може нешто да стигне, али жене уживају у тим стварима”.

(жена, 28 година, факултет, град)

Посебно је занимљиво истаћи да је факултетски образована жена испољила склоност ка традиционалним породичним вредностима што не иде у прилог налазу да млади са завршеним факултетом теже модерним породичним вредностима. Учесници фокус групе са завршеном средњом школом су се у потпуности залагали за равноправност док је учесница са завршеном основном школом показала неодлучност сматрајући да жене ипак раде једне ствари боље а мушкарци друге. За разлику од горепоменутог противречног налаза, овај налаз ипак подупиरे тезу о повезаности образовања и породичних вредности.

Што се друге тврдње тиче, потврђено је да учесници са завршеном основном школом у потпуности подржавају ову тврдњу што иде у прилог проучаване тезе. Међутим, када су у питању учесници са завршеним факултетом, двоје учесника се слагало да је детету потребан дом са оба родитеља, док је трећи сматрао да је то индивидуална ствар:

“Не мора дете да има оба родитеља да би постало успешно и срећно јер може да живи са оба родитеља, а да буде катастрофално детињство, да га родитељи малтретирају а може и да живи са једним родитељем и да буде успешно јер му тај један родитељ пружа сву љубав“.
(мушкарац, 28 година, факултет, град)

Став овог учесника подупиरे претходне налазе, али друго двоје факултетски образованих учесника не заступа такво гледиште што поново сведочи о томе да нема повезаности образовања и породичних вредности. О њиховом опредељењу и очекивањима речито говоре следећи искази:

“Ако пођемо од тога да дете одраста само са мајком, и ако је у питању дечак на пример, он је у старту депривиран и без неопходне подршке мушког родитеља. Довољно је да клинац изађе на улицу и да га крсте “мама’s boy”. Друго, очинска фигура, код младог детета ствара перцепцију да он има неку јачу заштиту, неког на кога да се угледа, знаш оно кад се клинци нађу на улици па кажу “чији тата је јачи, мој тата ће да бије твог тату”.. Што се тиче мајке са друге стране, ако одраста само са оцем, имамо случај да је отац амбивалентан, заинтересован али и незаинтересован, више би да он тера неки свој ћеф. Све је до индивидуе, то може и да му користи, али и да му одмаже зато што га чини емоционално недодирљивим према жени. Е сад, овде је питање да л то чини срећно детињство. А шта је концепт срећног детињства?”
(мушкарац, 30 година, факултет, град)

“И отац и мајка имају неку своју фигуру коју преносе детету, мајка неку брижну, нежну страну, мајчинску љубав без обзира да ли је дете мушког или женског пола, а отац опет неку сигурност, стабилност, те свакако спој та два могу да донесу детету и најбоље васпитање и најбоље услове за одрастање. Нужно оба значи.”
(жена, 28 година, факултет, град)

И у овом случају имамо став учеснице са завршеним факултетом у коме се огледа традиционални породични образац. Међутим, занимљиво је да и факултетски образовани мушкарац испољава традиционалне породичне вредности залажући се да је детету потребан дом са оба родитеља.

За разлику од њих, један од учесника групног интервјуа са завршеним средњом школом се показао као следбеник модерних породичних вредности јер је изјавио да је све индивидуално, да зависи од особе, од средине у којој одраста, од много фактора. Његов је став да неће нужно заједница са оба родитеља допринети срећном детињству детета:

“Тај концепт породице је дефинитивно превазиђен и тотално је индивидуално од детета до детета и од тих људи са којима он одраста какав ће да постане. Није сигурност да ће дете да буде нормално и да израсте у нормалну особу ако је у породици и са једним и са другим родитељем. Значи, то апсолутно не мора да значи. Лично мислим да је ова заједница трула и превазиђена и мислим из мојих неких искустава пошто знам доста људи и са једним или без родитеља, а који су далеко далеко постали јаки и добри људи и успешнији од нас који смо одрастали у неким нормалним породицама, са оба родитеља.”
(мушкарац, 28 година, средња школа, село)

У овом случају се показало да образовање младих не утиче на испољавање њихових породичних вредности. Већина учесника фокус групног интервјуа се залаже за традиционалну породицу са оба родитеља као нужан предуслов за срећно одрастање детета, односно нису установљене значајне разлике између испољавања породичних вредности од стране младих са завршеним факултетом и младих са завршеном основном школом.

Истраживањем из 2013. године код само једне тврдње показала се статистичка значајност зависно од образовања испитаника. То је била тврдња „Хомосексуалност је оправдана“, а установљено је да већина младих са завршеном основном школом сматра да хомосексуалност никада није оправдана. И у истраживању из 2015. године установљена је статистички значајна повезаност између образовања и генералног прихватања хомосексуалаца и лезбејки, као и одобравања да се у суседство досели хомосексуални пар. Резултати показују да млади са завршеном основном школом у већини доживљавају хомосексуалце и лезбејке као потпуно неприхватљиве, као и да би се у ситуацији евентуалног досељавања у суседство осећали незаинтересовано и лоше. Пошто су се све три тврдње тицале хомосексуалности, учесницама фокус групе су представљене обједињено као теме за разговор. Показало се да су углавном сви учесници толерантни и да генерално немају ништа против хомосексуалности. Међутим, занимљив је исказ учеснице групног интервјуа са завршеном основном школом која је реално сагледала структурална ограничења за остварење права хомосексуалаца у Србији:

“Мислим да геј код нас не може да се осећа пријатно јер углавном људи кад их сретну на улици мисле да је то грозно и да није нормално те он и не може да се понаша као нормалан човек зато што ће увек да га осуђују због тога”.

(жена, 19 година, основна школа, град)

Посебно је важан исказ друге учеснице са завршеном основном школом која сматра да је црква у Србији главни фактор који утиче на то да људи негативно гледају на хомосексуалност:

“Свако има право на своје сексуално опредељење ако не угрожава никога, сами могу да бирају и кога ће да воле и с ким желе да проведу живот. Проблем у Србији је што велики утицај има црква и религија која не дозвољава легализацију тих бракова, а самим тим што они то не подржавају утичу и на остале људе у земљи да формирају такво мишљење”.

(жена, 20 година, основна школа, село)

Таква перспектива је присутна и код учесника са завршеном средњом школом. Тако један учесник каже:

“Код нас је још од 90-их заступљен поремећени систем вредности, кад се распала бивша Југа и кад су били ратови, а та деца која су сада људи, чији сам и ја припадник, једноставно нису васпитавана у том неком правцу да толеришу то и да је то једноставно ненормално. Међутим, то је поремећај с којим се људи рађају, значи није нико преко ноћи одлучио да буде геј или лезбејка, тако да што се мене тиче, а ја сам мало живео и радио у Бечу тако да сам се нагледао свачега, апсолутно мени лично ништа не смета, не би ми сметало да сретнем неког да се љуби и да се држи за руке. Е сад та парада, једноставно мислим да се користи та цела ситуација да се упери прстом у нас, мислим да није толика мржња. Ми имамо те групације, хулигане али они нису сконцентрисани само на геј групе већ могу да пребију све живо што хода. Пумпају се вештачки ствари да се заташкају прави проблеми друштва као што су незапосленост, бела куга, немаштина, а вести бомбардују да се прихвате неки људи који су другачије сексуалне оријентације”.

(мушкарац, 28 година, средња школа, село)

У овом случају, породично васпитање се види као заслужно за то што се на хомосексуалност гледа као на нешто ненормално. Такође, врло је битно запазити да се учесник дотиче геј параде као паравана који служи да сакрије праве проблеме друштва (незапосленост, немаштину и белу кугу). Он истиче да се мржња према хомосексуалцима и насиље према њима пласира као главни друштвени проблем са којим се треба изборити у Србији што доводи до тога да многи негативно гледају на хомосексуалност.

Што се тиче учесника са завршеним факултетом, они сматрају да свако има права на своју сексуалну оријентацију, да свако може да воли кога жели, било да је то особа истог пола или не, као и да су ова питања у вези оправдавања хомосексуалности у развијеним земљама благостања одавно превазиђена. Тамо људи уживају и немају потребе да сопствене фрустрације и бес због било чега у животу искаљују на другима и дају свој суд о било чему. Да је таква ситуација, види се из исказа једног од факултетски образованих учесника:

“То није питање прихватања, него питање толеранције. Треба бити толерантан према свакоме у сваком случају“.

(мушкарац, 30 година, факултет, град)

Међутим, занимљиво је истаћи да други факултетски образовани учесник, поред генералног прихватања хомосексуалца, ипак ставља нагласак на питање геј параде:

“Мени лично не смета да видим два геја да се љубе, да се држе за руке, да ми дођу у комшилуку, можемо да попијемо пиће, могу да одржавају геј параду, небитно. Искрено можда бих и ја учествовао на тој геј паради да подржим, али нећу зато што се то злоупотребљава, зато што се све врти око новца, да они добијају донације – геј лоби“.

(мушкарац, 28 година, факултет, град)

Сумирањем исказа свих учесника фокус група могу се издвојити одређени фактори које они виде као кључне за питање хомосексуалности у нашој земљи. На првом месту, ту је православна црква која строго осуђује хомосексуалност. Упоредо с православљем, годинама породично васпитање у Србији обликује младе генерације да негативно гледају на хомосексуалност. Као последица свега тога, долази до тога да народ у земљи строго осуђује геј параду и инсистирање на томе да хомосексуалне особе остваре своја права. Сматра се да то није од примарне важности поред многих других проблема па се негативно гледа на геј-лоби и свако промовисање хомосексуалности у земљи.

Учесницима фокус групе је представљено још пар тврдњи које су у истраживању из 2015. године показале статистички значајну повезаност са образовањем испитаника. Биле су то тврдње о најбољим годинама за мушкарца да се ожени и за жену да се уда. Установљено је да млади са завршеном основном школом сматрају да су тридесете године оптималне за мушкарце, а двадесет и пет година за жене, док су млади са завршеним факултетом сматрали да су и за мушкарце и за жене тридесете најбоље за ступање у брак, па и после тридесете године. Учесници фокус групе са завршеним факултетом у великој мери подржавају ове налазе. Оно што је битно јесте да се разликују само разлози због којих одређени учесници сматрају да су касније године боље за ступање у брак. Углавном, они ста-

вљају нагласак на образовање и дуже студирање што се и види из следећих исказа:

“Данас људи касније ступају у брак због образовања, раније се људи нису школовали до касних година, и зато су можда из досаде или ето нађу посао после средње школе и жене се или удају, а сада је доста другачије јер многи млади имају високо образовање и можда зато касније ступају у брак, тада су зрелији, али опет све зависи од људи, све је индивидуално, и млађи људи могу доста добро да се снађу у тим брачним водама и васпитању деце”.

(жена, 28 година, факултет, град)

“Идеалне године за удају жене су 26, 27 година. Мораш да узмеш у обзир два фактора: прво, умни фактор – колико је човек умно способан у 18-ој а колико у 24-ој, 25-ој години, а друго биолошки фактор и то баш код жена, јер жена најлакше рађа што је млађа, па јој 27 година дође као нека горња граница. Мислим, нема ту неког јединственог правила, на пример, нека девојка која затрудни у 29 па да мора да значи да ће да јој буде тешка трудноћа али тражи се нека златна средина, да буде оптимална”.

(мушкарац, 30 година, факултет, град)

Међутим, учесници са завршеном средњом школом сматрају да није дуже образовање разлог због ког млади данас све касније ступају у брак. О томе говори следећи исказ:

“Светска статистика каже да када се узму људи после 25 године, небитно мушко женско, само да је после 25, ти бракови су стабилнији, јачи, нормалнији него ови који се заснивају у неком ранијем периоду, а ја мислим да кад је човек у најбољим годинама, а то су већ 21, 22 за мушкараца, то је неки период кад се иде и у војску, додуше сад се и не иде али, тад се сматра да човек сазрева, те су и за мушко и за женско праве године да се ступи у брак од 21, 22 до 25, 26, `ајде 27 нека буде плафон, али то је право време, тад си најјачи, најпродуктивнији. Дуже образовање није узрок за касније ступање у брак, ја из личног искуства и околине могу да кажем да знам сијасет људи који нису ишли даље од средње школе и који су већ у неким тридесетим годинама, а нису ушли у брачне воде а те неке године 31, 32, 33 нису уопште добре да се уђе у брак јер су то године кад је човек презасићен са доста тога баш из свих тих сазнања, из искуства и брак као брак му не представља велики изазов, задовољство, зато и не трају дуго ти бракови”.

(мушкарац, 28 година, средња школа, село)

Што се тиче учесника групе са завршеном основном школом, они се генерално држе “биолошког сата” и сходно томе, сматрају да млади треба што раније да ступе у брак:

“Жена треба што раније да ступи у брак и оствари се као мајка јер је након 26, 27, 28 мало касно за ступање у брак због тога што треба да се рађају деца па је питање хоће ли све то ићи како треба”.

(жена, 18 година, основна школа, град)

У овом случају искази учесника фокус група су у потпуности потврдили налазе квантитативних истраживања. Показало се да млади са завршеним факултетом заиста теже модерним породичним вредностима које подразумевају касније године за ступање у брак, док млади са завршеном основном школом остају верни традиционалним породичним вредностима сматрајући да људи треба што раније да ступе у брак.

Интервјуом су обухваћене и тврдње о главној предности ванбрачне заједнице у односу на брак, односно брака у односу на ванбрачну заједницу. Налази квантитативних истраживања су показали да највећи број младих са завршеном основном школом сматра да, када је у питању главна предност ванбрачне заједнице у односу на брак, нема предности и нема разлике, док млади са завршеним факултетом поред тога истичу и лакше окончање везе и већу независност партнера. Што се тиче главне предности брака у односу на ванбрачну заједницу, највећи број младих са завршеном основном школом сматра да брак обезбеђује већу одговорност између партнера док млади са завршеним факултетом сматрају да нема предности и нема разлике.

Учесници групе са завршеним факултетом заиста изражавају став да између ове две заједнице нема разлике, да су брак и ванбрачна заједница изједначени и законом и да деца рођена у ванбрачној заједници имају иста права као и деца рођена у брачној заједници. Следећи исказ верно описује њихове ставове:

“Што се тиче функционисања двоје људи и уопште детета ту, неког заједничког живота генерално, нема уопште везе да ли су потписали тај папир или не, лакше је можда због детета, због неких осигурања, чисто папиролошки, однос између две, три особе нема уопште везе да ли су у браку или не”.

(жена, 28 година, факултет, град)

Међутим, учесници са завршеном средњом школом се више залажу за брачну заједницу јер је однос „некако“ формалнији, долази до промене презимена а „кад жена узме туђе презиме то је чин љубави и поштовања“ (мушкарац, 28 година, средња школа, село). Такође, истичу да је брачна заједница сигурнија о чему говори следећи исказ:

“Ако сутрадан буду неке неприлике па дође до развода, да не буде једна страна оштећена, да она буде ту, борави и после једног дана да мора само да ишета одатле”.

(мушкарац, 30 година, средња школа, град)

Што се тиче учесника фокус групе са завршеном основном школом, они се такође залажу за брачну заједницу јер је сигурнија и нагласак стављају на дуговечност заједнице:

“Партнери су ближи и сигурнији једно другом, свесни су да су заједно и да неће моћи сутрадан тако лако да се раставе”.

(жена, 18 година, основна школа, град)

Дакле, и по питању брачне и ванбрачне заједнице, показало се поклапање налаза квантитативних истраживања и налаза фокус групног интервјуа. Млади учесници фокус групе са завршеним факултетом изјављују да нема разлике између брачне и ванбрачне заједнице јер су деца рођена у овим заједницама изједначена. Међутим, млади са завршеном основном школом ипак истичу сигурност и дуговечност брачне заједнице.

Напослетку, размотрене су још две тврдње за које се показала статистички значајна повезаност са образовањем испитаника: значај девичанства (невиности) за избор партнера и оправдање абортуса. По питању девичанства, установљено је да је оно генерално било неважно за младе, али да је одређени број младих са завршеном основном школом ипак вредновао девичанство као битно. У случају оправдања абортуса, највећи број младих са завршеном основном школом је сматрао да би абортус требало да буде законом забрањен осим у случајевима када је то медицински оправдано за разлику од младих са завршеним факултетом који су сматрали да би требао да буде легалан.

Учесници фокус групе су скоро у потпуности потврдили ове налазе. Факултетски образовани учесници су изјавили да је девичанство у данашње време превазиђено и да није пресудно за формирање везе. Један од ових учесника је изјавио да је „21. век и да више нико не очекује да се неко чува за партнера” (мушкарац, 28 година, факултет, град).

Искази учесника са завршеном средњом школом такође сведоче о томе да девичанство није битно, да је то данас скоро па немогуће наћи и да се и не очекује од партнера да буде невин. Међутим, код младих са завршеном основном школом је присутно извесно “превирање” између онога што би они хтели и онога што се од њих очекује:

“Ја сам одрасла у таквој породици где се верује да треба да се чува невиност до брака. Можда је то данас немогуће очувати, али мислим да би свакако требало да се потрудимо.”

(жена, 19 година, основна школа, град)

“Девичанство можда јесте превазиђено али на то доста утиче питање вере и религиозности и да ће се религиозни људи више трудити да остану чедни до брака.”

(жена, 20 година, основна школа, град)

Стиче се утисак да на младе са завршеном основном у великој мери утиче породично васпитање са једне стране, али и вера и црква у нашој земљи, са друге стране. Можемо закључити да слични фактори делују као и у случају хомосексуалности.

Што се оправдања абортуса тиче, факултетски образовани учесници интервјуа су изјавили да извршење абортуса треба да буде самостална одлука жене, њен слободан избор и да треба да буде легалан и дозвољен у свим случајевима. Један учесник са завршеном средњом школом је такође изјавио да абортус треба да буде дозвољен "али да ту одлуку не би требало само жена да доноси већ да узме у обзир и партнера". Друга двојица су била против абортуса, али су се ипак сложила да, ако се открије деформитет фетуса или је до зачећа дошло силовањем, трудноћа би требало да се прекине. Учесници са завршеном основном школом су генерално сматрали да би абортус требало да буде забрањен, али једна учесница се ипак није сложила што се може видети из следећег исказа:

"Ако је девојка малолетна на пример, требало би да абортира, до трећег месеца је могуће извршити то, чак иако би се то забранило, жене би опет нашле неки начин што би их само послало на црно тржиште".

(жена, 18 година, основна школа, град)

Дакле, сви учесници фокус групног интервјуа са завршеним факултетом и већина учесника интервјуа са завршеном основном школом показују истоветност испољавања породичних вредности са онима установљеним у квантитативним истраживањима.

У истраживању се пошло од претпоставке да се, са повећањем степена образовања, повећава и број младих који се залажу за либерални вредносни образац док истовремено одбацују традиционално-патријархални модел породичних односа. Такође, претпоставка је била да се високообразовани млади виде као носиоци промена у партнерском понашању јер више теже савременом моделу родних односа и имају модерније ставове. За разлику од њих, млади са завршеном основном школом имају традиционалније ставове и теже одржању традиционалне породичне структуре и односа.

Могло би се рећи да се одговори младих који су учествовали у фокус групи у већини случајева подударују са установљеним налазима квантитативних истраживања и да образовање младих донекле утиче на испољавање породичних вредности младих људи у Србији. Налази квантитативних истраживања су показали да повезаност варира од ниске до високе док су налази фокус групног интервјуа такође потврдили постојање повезаности различитог интензитета. Не постоје јасно изра-

жене разлике, али је евидентно да млади изражавају делимично неслагање или неодлучност по питању многих тврдњи из породичног домена. Дошло се до следећих налаза:

Потврђено је да скоро сви учесници фокус групе генерално не одобравају насиље над женама већ се залажу за равноправност полова (и у јавној и у приватној сфери). Нема разлике између учесника са завршеним факултетом и учесника са завршеном основном школом. Међутим, одступање се ипак показало у два случаја. Једна учесница са завршеним факултетом се не слаже са тим да би мушкарци и жене требало да буду једнаки у приватној сфери што одудара од почетних налаза. Друго, учесница са завршеном основном школом пропитује равноправност мушкараца и жена у јавној сфери. Иако се генерално залаже за равноправност полова и сматра да би мушкарци и жене требало да буду једнаки, она истиче да можда ипак мушкарци делују сигурније на месту неког вође у друштву. Ово је посебно важан податак јер сведочи о томе колико су патријархални односи надређености и привилегованости мушкараца у друштву утицали на обликовање свести код жена. Без обзира на висок степен образовања који су постигле, неке жене још увек сматрају да нису “довољно дорасле” мушкарцима у јавној сфери.

Учесници за завршеном основном школом су испољили традиционалне породичне вредности и по питању залагања за традиционалну породицу са оба родитеља што такође потврђује почетне налазе. Међутим, за разлику од почетних налаза да факултетски образовани млади сматрају да детету није нужно потребна породица са оба родитеља да би срећно одрасло, два од три учесника фокус групног интервјуа са завршеним факултетом су се такође залагала за традиционалну породицу са оба родитеља, што сведочи о томе да већина учесника има традиционалније ставове. И овде се није показала разлика између учесника са завршеним факултетом и учесника са завршеном основном школом. Упркос високом степену образовања, учесници и даље испољавају традиционалне породичне вредности.

Што се тиче оправдања хомосексуалности, скоро сви учесници фокус групног интервјуа су имали позитиван став према хомосексуалцима, али су излагали зашто се у друштву ипак претежно негативно гледа на хомосексуалце. Занимљиво је да је један учесник са завршеним факултетом изразио нешто негативнији став (што одступа од почетних налаза) јер је изјавио да би можда и учествовао на геј паради да подржи хомосексуалце, али неће зато што се то злоупотребљава како би они добили донације (геј-лоби). Када је у питању став према абортусу, такође је установљено делимично подударање са почетним налазима јер сви факултетски образовани учесници оправдавају абортус, али га оправдава и једна учесница са завршеном основном школом што опет представља

одступање. Може се наслутити закључак да степен образовања нема неке значајније везе са ставом према хомосексуалности и абортсу.

На крају, биће представљене оне тврдње код којих је установљено потпуно поклапање налаза фокус група са налазима квантитативних истраживања. На првом месту, установљено је да и међу учесницима фокус групе постоје разлике у погледу тога које године се виде као оптималне за ступање у брак. Док учесници са завршеним факултетом сматрају да је боље да се у каснијим годинама ступи у брак, учесници са завршеном основном школом сматрају да је боље да се то учини раније. Као главни узрок каснијег ступања у брак, наводи се образовање и дуже студирање. Може се претпоставити да високообразовани млади залагањем за касније ступање у брак покушавају да оправдају своје дуже школовање након чега се углавном одлучују на брак. На тај начин, њихово образовање обликује и њихово испољавање модерних породичних вредности.

Даље, разлике постоје и у ставу према брачној/ванбрачној заједници. Учесници са завршеним факултетом сматрају да између ових заједница нема никакве разлике док учесници са завршеном основном школом ипак потенцирају чињеницу да је брак сигурнија и дуговечнија институција. Једно од објашњења би могло да буде оно које истиче да већи степен образовања подразумева и већи степен слободе и независности што утиче на то да факултетски образовани млади теже "лабавијем" односу између партнера па се одлучују за ванбрачну заједницу.

На крају, последња тврдња код које су установљене разлике представља став према девичанству. Учесници са завршеним факултетом сматрају да девичанство данас више није на цени док учесници са завршеном основном школом сматрају да оно још увек представља врлину. Ово се такође може објаснити чињеницом да су факултетски образовани млади много отворенији и спремни на експериментисање са различитим сексуалним праксама.

Закључак

Резултати истраживања показују да се потпуно поклапање квантитативних и квалитативних налаза показало у случају само три тврдње. Дошло се до налаза да образовање младих утиче на то да они изражавају различите породичне вредности. Може се рећи да су под утицајем различитог степена образовања млади у Србији одређени вредностима будућности (секуларно-рационалним вредностима) или су одређени вредностима прошлости (традиционалним вредностима). Факултетски образовани млади следе неке глобалне трендове, као што је одлагање засни-

вања породице у касне двадесете и ране тридесете, залажу се за алтернативне породичне и брачне облике (ванбрачне кохабитације) и теже експериментисању са сексуалношћу што се закључује на основу тога што девичанство сматрају неважним. За разлику од њих, млади са завршеном основном школом остају верни традиционалним институцијама у Србији, односно теже браку и његовом раном склапању као и очувању предбрачне невиности.

Литература

- Благојевић, М. (2013) *Родни барометар у Србији: развој и свакодневни живот*. Београд: Програм Уједињених нација за развој.
- Бобић, М. (2004) "Трансформација брака – стратегије конзервирања и одлагања промена" у: *Дрштвена трансформација и стратегије друштвених група: свакодневица Србије на почетку трећег миленијума* (прир. А. Милић) Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, 375–399.
- Будон, Р. (2005) *Иморализам*. Подгорица: CID.
- Гавриловић, Д. и Стјепановић-Захаријевски, Д. (2012) "Традиционалне и модерне вредности у транзиционој Србији", *Теме* (3): 1087–1102.
- Гавриловић, Д., Стјепановић-Захаријевски, Д. (2013) "Породица и религија – стожери традиционализма" у: *Традиција, модернизација, идентитети: дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану*. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, 308–316.
- Захаријевски, Д. и Ј. Петровић, (2014) "Перцепција брака, породице и родитељства студентске омладине у светлу демографских и социјалних детерминанти" у: *Културне оријентације студената и култура мира на Балкану*. Ниш: Филозофски факултет, 217–231.
- Ковачевић, И. (2013) "Брак и породица у транзиционој Србији" у *Хуманизација универзитета: тематски зборник радова*. Ниш: Филозофски факултет, 674–686.
- Милић, А. (2010) „Породичне вредносне оријентације – вредносни раскол“ у: *Време породица: социолошка студија о породичној трансформацији у савременој Србији*, Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја штампа, 235–257.
- Михаиловић, С. (2004) "Одузимање будућности – омладина Србије у водама транзиције" у: *Млади загубљени у транзицији*. Београд: Центар за проучавање алтернатива, 17–39.
- Петровић, М. (2011) „Промена брачности и породичних модела у постсоцијалистичким земљама: закаснела и непотпуна или специфична друга демографска транзиција?“ *Становништво* 1, 53–78.

Томановић, С. И сар. (2012а) *Млади – наша садашњост. Истраживање социјалних биографија младих у Србији*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета и Чигоја штампа.

Томановић, С. и Станојевић, Д. (2015) *Млади у Србији 2015. Стања, опажања, веровања и надања*. Београд: Friedrich Eberht Stiftung, SeConS група за развојну иницијативу.

Ivana Manić

EDUCATION AND YOUTH FAMILY VALUES IN SERBIA

Summary: The paper deals with the analysis of the results of the research of youth family values in Serbia conducted in the period from 2005 to 2015. The starting assumption of the work was that some general trends and factors have a significant impact on family values, that is, on the evaluation of certain family models, division of work within the family and other elements of family structure and dynamics. The analysis of the results of the above research has shown that certain factors, such as education, marital status and sex, really affect family values of young people. In addition to the analysis, focus group interviews were conducted with the aim of checking the findings, i.e. explaining and understanding the observed factors and trends. The paper presents a comparison of the findings of quantitative research and the focus group interviews on education of young people and its impact on family values.

Key words: Education, Family Values, Youth, Serbia.

